

Оксана Кожем'якіна
Домініканський університет Каліфорнії
oksniiko@ukr.net

НАРАТИВИ (НЕ)ДОВІРИ В РАДЯНСЬКІЙ ІДЕОЛОГІЇ: ТЕМПОРАЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

У розділі розглянуто темпоральні витоки культури довіри та недовіри в контексті аналізу наслідків постколоніального статусу України та розуміння тенденцій травматичного дискурсу проблем сучасної української ідентичності. Особливу увагу звернено на наративи довіри/недовіри в тоталітарній системі радянської ідеології, в результаті чого виявлено взаємозалежності довіри, ідентичності, громадянської самоорганізації, соціальної пам'яті та культурної травми в контексті практик деконструкції минулого в теперішньому. Як монологічні ознаки тоталітарної ідеології акцентовано тиражування постійної присутності образу ворога, підміну понять, месіанські цілі, конструювання псевдофеноменів тощо, що сприяло формуванню специфічної комунікативної культури мовчання та атмосфери тотальної підозрілості й недовіри.

Ключові слова: довіра, недовіра, культурна травма, політичний міф, тоталітарна ідеологія, соціальна пам'ять, радянська ідентичність.

Дискусії щодо наслідків постколоніального статусу України, його впливу на сьогодення та європейське майбутнє демонструють потужну теоретичну й методологічну вагу в контексті пошуку оптимальних відповідей на сучасні виклики української державності. Проблема довіри/недовіри в тоталітарній радянській ідеології мала відчутний класовий та антигуманістичний характер, віддалені наслідки чого можуть бути розглянуті наступними поколіннями українців в контексті теорії культурної (соціальної) травми та маніпулятивних ефектів політичних міфів.

Теоретико-методологічне оформлення травматичного дискурсу в контексті аналізу трансформацій соціальної дійсності було започатковано К. Еріксоном,

П. Штомпкою, Дж. Александером, Р. Айерманом, Н. Смелзером, С. Жижеком, Ж. Лаканом, К. Карут, П. Рікером та ін., які фіксували розмаїте коло детермінант травматичних впливів минулого на сучасні демократичні процеси. Праці П. Штомпки, Ф. Фукуяма, А. Селігмена, П. Рікера, Дж. Госкінга та ін. виявляють взаємозалежності довіри, ідентичності, соціальної пам'яті та культурної травми в контексті вивчення інструментів впливу тоталітарних режимів, актуалізуючи потребу дослідження аксіологічних і моральних детермінант темпоральності в культурі довіри, ілюструючи практики деконструкції минулого в теперішньому.

Проблематика культурної (соціальної) травми, набуваючи міждисциплінарного розвитку як одного з дисфункціональних проявів соціальної пам'яті, постає черговим парадигмальним зрушенням після парадигм прогресу та кризи, надаючи нових просторово-часових вимірів дослідженням соціальної динаміки сучасності. Культурна травма як ціннісно-смилова деформація, яка виникла внаслідок радикальних соціальних трансформацій (економічних, політичних, культурних, екологічних тощо), зумовлює кардинальні зміни в структурах життєвих очікувань – життєвих стратегій, шляхів соціальної самореалізації, координат соціальних взаємодій, що спричиняють різке зниження відчуття захищеності та надійності, руйнуючи екзистенційну довіру. Колективний рівень культурної травми визначається горизонтами її суспільного поширення, зумовлюючи масові стани криз, аномій, вини, скорботи тощо. Відтак з'являються травматичні видозміни колективної ідентичності та руйнуються звичні соціальні зв'язки.

Ознакою подолання культурної травми (зокрема, тоталітарного комуністичного минулого та постколоніальних впливів) стають якісні ціннісні перетворення, які орієнтують на нові цілі суспільного розвитку, що потребує застосування більш радикальних методів розриву з травматичним минулим.

На думку Дж. Госкінга, в поясненні дієвості руйнівного терору радянської влади 1930-х років принципову роль відіграло саме стрімке і повсюдне поширення всезагальної та взаємної недовіри, постаючи вирішальним доповненням до політичної монополії комуністичної партії та авторитарних лідерських амбіцій Сталіна в прагненні абсолютної влади¹. Відтак стрімке падіння міжособистісної та генералізованої довіри зумовило надзвичайно згубні наслідки в цілому, провокуючи, насамперед, практики тотальної підозри й комунікативної обережності.

Знищення базальної довіри стало тим механізмом, який спричинив загальну атмосферу вразливості до тоталітарних впливів і неспроможність дієвого громадянського протистояння через низький рівень соціального капіталу. Великий партійно-державний апарат працював над тим, щоб зламати ціннісно-нормативні засади традиційної суспільної довіри (руйнуючи, зокрема, національну ідентичність), здійснюючи жорстокі масштабні кампанії терору як інструменту

¹ Хоскінг, Джеффри. Доверие и недоверие в СССР: общий обзор / Неприкосновенный запас. 2013, № 6 (92). С. 70–97.

влади з метою формування атмосфери загальної підозрілості й страху. Підірвати суспільну довіру означало забрати в людей екзистенційні основи захищеності та онтологічні підвалини соціальної взаємодії, коли навіть у близькому оточенні людина не відчувала себе в безпеці та не могла розраховувати на підтримку. Адже довіра, попри її непомітність, відіграє провідну роль у формуванні соціальності загалом, як на міжособистісному, так і генералізованому та інституційному рівнях.

Варто зазначити, що рівень, ресурси та якість довіри доволі часто називають ціннісним барометром соціальних змін, насамперед у відображальному, індикативному та інтегративному аспектах. Відображальна здатність довіри вказує на специфіку соціальних взаємодій у наявній ціннісно-нормативній системі, індикативний потенціал довіри характеризує її як показник суспільного здоров'я та маркер соціальної надійності, інтегративні спроможності довіри уможливають тривалі солідарні взаємозв'язки на різноманітних рівнях. Отже, довіра розуміється як дієва соціокультурна детермінанта злагодженої суспільної самоорганізації, виявляючи ціннісний потенціал взаємодопомоги та відповідального партнерства в результативній взаємодії на різноманітних рівнях соціальної активності².

У контексті цього дослідження посилений науковий інтерес викликає одна з небагатьох у вітчизняній радянській філософії доби «розвиненого соціалізму» монографія з проблематики довіри під назвою «Категорія довір'я в марксистській етиці» (1970 р.), що належить перу Бориса Олександровича Рутковського, наукового співробітника Інституту філософії АН УРСР. Згідно з єдиною можливою в ті часи традицією наукових досліджень, а саме – марксистсько-ленінською, в монографії наголошується на народженні нової радянської моралі, яка сприяла вихованню нового покоління людей на почуттях радянського патріотизму, безмежної відданості комуністичним ідеалам і пролетарського інтернаціоналізму. Це й створило, на думку радянського науковця, справжні людяні відносини – «відносини колективізму і товариської взаємодопомоги, довір'я і поваги, рівності і братерства»³, а експлуаторському суспільству з домінантним принципом «людина людині вовк» покладено край. Тому декларовані в цій праці ідеї (недовір'я розуміється як породження експлуаторського суспільства, а в період переходу до комунізму відбувається розширення сфери довіри; довіра як категорія комуністичної моралі спирається на партійну свідомість, високу організованість, сувору дисципліну та відповідальність комуністів) демонструють виключне право й виключні унікальні можливості лише соціалістичного ладу створити сприятливі умови для поширення довіри на всі сфери соціуму, закладаючи ідеологічне підґрунтя в міф про щасливе життя в Країні Рад. Проте реалії радянського життя мали зовсім інші ознаки.

² Кожем'якіна, Оксана. Довіра як ціннісна основа соціальної взаємодії. Черкаси: ФОП Гордієнко, 2019. 424 с.

³ Рутковський, Б.О. Категорія довір'я в марксистській етиці. – К.: Наукова думка, 1970. С. 3.

Система радянської «довіри» здійснювалася, зокрема, шляхом тиражування постійної присутності образу ворога та інституціалізації в розмаїтих активностях і суб'єктах тотального контролю спецслужб. Доволі виразно така практика проявлялася в закордонних поїздках, особливо в капіталістичні країни. Цікаві Я-спостереження та Ми-враження мають учасники таких подорожей. Зокрема, своїми фотоспогадами та враженнями про контрастне сприйняття соціалістичного та капіталістичного світів поділилися учасники Близькосхідного круїзу (Греція, Кіпр, Туреччина, Єгипет), що відбувся понад 40 років тому, в січні 1979 р.⁴ Кожна туристична група мала декількох штатних і позаштатних представників спецслужб та осіб, які здійснювали додатковий нагляд і взаємне стеження один за одним. Окрему увагу було приділено підготовчим бесідам щодо інтерпретації всього побаченого та способам його узгодження з радянською ідеологією. Такі «персональні історії» дають можливість виявити конкретні способи та механізми тоталітарного контролю і маніпулятивної обробки свідомості як частини соціального інжинірингу радянської доби.

Таким чином, радянська влада прагнула вибудувати подвійну систему суспільно-ідеологічної інтегративності: з одного боку, надзвичайна довіра (з переходом у некритичні та часом фанатичні формати віри) щодо комуністичної ідеології та правильності обраного владою шляху і водночас повсюдні практики пильної недовіри до ворога (зовнішнього та внутрішнього, явного, прихованого, конструйованого, інтерпретованого та ін.), який тільки й чекає можливості скористатися помилками і вразливістю Країни Рад.

Зауважимо, що базовою ознакою тоталітарної ідеології є підміна понять, що забезпечується пропагандистськими наративами обґрунтування доцільності та визнання «правильності» визначених владою месіанських цілей і способів їх досягнення. Особливо добре сприймаються негативні програми – ненависть до когось, формування образу ворога, як внутрішнього, так і зовнішнього. Тому цілеспрямовано конструюється низка феноменів «псевдо-»: псевдонауки, псевдоправди, псевдоморалі, псевдозакону тощо, руйнуючи ціннісні підстави людяності взагалі. Навіть далекі від політики сфери (освіта, наука, культура) не мають права на об'єктивне дослідження, спонтанну творчість чи авторське висвітлення питань.

Насамперед викривленим метаморфозам підлягають ключові для демократії поняття свободи, закону, справедливості, права, істини та ін. У тоталітарному суспільстві, зауважує Ф. фон Хайек, будь-яка критика та сумнів підлягають придушенню, впроваджується тотальний контроль над інформацією з метою укріплення віри в правоту влади⁵. Це й зумовлює одну з найважливіших комунікативних ознак тоталітарного дискурсу – принциповий ідеологічний монолог, що різко

⁴ Спогади, розказані авторці її родичами.

⁵ Хайек, Фридрих фон. Дорога к рабству [пер. с англ. М. Гнедовского]. – М.: Новое издательство, 2005. С. 156.

засуджує будь-яку іншу позицію та не дає можливості звучати поліфонії альтернатив. Усе піддається жорсткій цензурі та має чітку ідеологічну мету – обґрунтувати й поширювати встановлені владою, додатково інтерпретативно уточнені (зокрема, затверджені матеріалами з'їздів партії) та ідеологічно виважені ціннісні орієнтири. Така ексклюзивність і тотальність політичного концептуалізується виключним правом на істину як вигідну панівній владі позицію, що вдало легітимується поширеними політичними міфами.

У радянській ідентичності найкращою (безпечною) поведінкою було мовчання, що закарбовувалося в поколінській трансляції численними способами тоталітарного й авторитарного монологу влади, закріплюючи наратив сліпої довіри до радянської влади репресивними засобами та викорінюючи з суспільної свідомості основи критичного мислення. Такі комунікативні настанови повсюдного страху висловлювати власну думку щодо певних політичних (а іноді й просто побутових і повсякденних) подій сприяли культивуванню поведінки підозрілості та атмосфери тотальної недовіри, стаючи, по суті, «мультиплікатором мовчання». Така культура мовчання чітко вписувалася в тоталітарну систему ідеологічного монологу влади, підриваючи систему комунікацій та руйнуючи основи соціального капіталу спільноти.

Отже, постколоніальне минуле постає для сучасної України соціальним викликом, який заважає рухатися в напрямку національної самореалізації та втілення демократичних європейських цінностей. Попри тридцятирічний період пострадянської незалежної української державності, «радянськість» присутня в сучасному житті українців – у формі історичної пам'яті, радянської ідентичності, колективної травми, радянських свят, радянської зросійщеної мови тощо. Живучість радянського у світогляді сучасних українців зумовлюється історичною тяглістю численних політичних міфів, майстерно вмонтованих, зокрема, в переписану історію, повсякденне життя, освітні компоненти навчально-виховних інституцій.

Розглянутий з позицій соціального конструктивізму політичний міф можемо визначити як динамічну форму наративної організації політичного простору й часу, що каналізує колективні бажання, задає значимі смисли та актуальні орієнтири розвитку спільноти, закладаючи темпоральні основи її (спільноти) ідентичності шляхом фокусованої інтерпретації минулого, теперішнього та прокорованого майбутнього. Зокрема, в дослідженні про технології політичних міфів Е. Касієр зазначав, що «наші сучасні політики чудово знають, що великими масами людей набагато легше управляти силою уяви, ніж грубою фізичною силою. І вони майстерно використовують це знання. Політик у певному сенсі стає публічним пророком. А пророцтва стають невід'ємною частиною нової техніки управління»⁶. По суті, радянська ідеологічна система була великим політичним міфом, що переживає наразі в деяких країнах «друге народження», являючи собою месіанські наративи довіри до комуністичної партії. Особливу роль тут

⁶ Cassirer, Ernst. *The Myth of the State*. Middletown: Book Crafters, 2014. 303 p. P. 289.

відігравав міф про щасливе комуністичне майбутнє, що став маніпулятивним осередком та пророчим підтекстом низки інших міфів радянськості. Причому слід наголосити на когнітивній особливості політичного міфу, коли важливо постає насамперед наявність спільноти, яка вірить у міф, сприймаючи його як істину, а не реальна достовірність і правдивість міфу, його відповідність дійсності, що й зумовлює особливий ідеологічний статус та наративний функціонал міфу.

Маніпулятивний ефект політичного міфу посилюється внаслідок ретельно продуманої й технологічно вибудованої комбінації когнітивних та емоційних чинників, із застосуванням відповідних ситуацій архетипних образів. У політичній міфотворчості архетипи постають концептуальними базисами «якірного» типу, які слугують інтерпретативним підґрунтям радянської ідентичності (наприклад, вибудовані за принципом бінарних опозицій «друг – ворог» численні герої та «вороги народу» або звеличені до нумінозних висот партійні лідери). Дієвість політичного міфу спрацьовує, насамперед, за рахунок посиленого емоційного впливу, активізації широкої масової підтримки та залучення в політичну ритуалізацію, переформатування ідентичності, ідеологічної обробки та чітко фокусованої зміни функцій мови як магічного маніпулятивного інструменту. Політичні міфи транслюють наративи закріплення територіалізації спогадів, легітимують витoki ідеології, сприяють мобілізації зусиль і солідаризації колективної любові, підтримуючи загалом утворення та ідентифікацію певного «Ми».

Зокрема, яскравим прикладом впливу радянського політичного міфу та відголосків довіри до радянської влади є ставлення сучасних українців до відзначення Дня пам'яті та примирення 8 травня, що увиразнює ціннісні зсуви в змістовному та смислово наповненні предмета відзначення. Ідеологічне зміщення акцентів перемоги з колективної заслуги й спільних зусиль до уніфікованого, виключно радянського, а пізніше виключно російського (успадкованого і також міфологізованого) внеску в перемогу демонструє звеличення відродженого міфу про народ-переможець, на чолі з видатними лідерами (сильними й авторитетними/авторитарними) та з ідеологічно чистою монолітною партією.

Виразною ілюстрацією занурення в минуле та гібридних переформатувань політичного міфу радянськості в умовах пострадянської Росії є ідеологічна стратегія «переоцінки цінностей» у наративах сприйняття ролі радянського (в дивній комбінації з імперським) і технологій їх екстраполяції в сучасне. Наприклад, чого лише варта динаміка структур міфологеми Сталіна, яка різко змінила свою валентність протягом останнього десятиліття, реанімуючи ключові ознаки тоталітарного політичного міфу: образ ворога, особливий месіанський шлях, самоізоляція, атмосфера тотальної підозрливості, жорстка централізація влади, актуальність мілітаризації, культивування агресивної недовіри до всього ворожого.

І в цьому випадку така сліпа довіра до влади та її ідеологічних конструктів є також проявом травматичного досвіду тоталітарного минулого, що актуалізує в колективній пам'яті захисні механізми мовчазної радянської ідентичності.

Тобто така абсолютна довіра може ставати маніпулятивною зброєю, що сприяє формуванню пасивної установки на некритичне сприйняття ідеологічних засад віртуозно вибудованих технологій прихованого впливу, виявляючи деструктивні ефекти радикальної довіри як пасивності, легковірності й некритичності. Отже, сліпа, некритична довіра до влади є проявом відчуття власної меншовартості, громадянської слабкості та безпорадності, навіяних, зокрема, тотальною атмосферою страху, що повсюдно продукувалася радянською ідеологічною машиною.

Тому певний рівень недовіри до влади і наявність розгалуженої системи громадянського контролю є однією з базових умов успішного функціонування демократії, що передбачає високий рівень громадянської свободи та громадянську відповідальність. Зокрема, аналізуючи хід і природу процесів децентралізації, Ф. Фукуяма наголошує, що чинник невизначеності в організаційній структурі держави обумовлений не стільки мірою та способом контролю довірених осіб, скільки наявністю на різних ієрархічних рівнях мірою свободи дій та обсягу відповідальності⁷. Такий спосіб здійснення повноважень базується на принципі субсидіарності, або доповнювальності, коли рішення приймаються на тому рівні, де реалізуються ці повноваження. Відтак актуалізуються горизонтальні взаємодії, зумовлюючи і якість довіри на всіх рівнях. Натомість жорстка централізована вертикаль, вибудована в радянській державній системі, передбачала повсюдний перехресний контроль та апіорне узгодження з політикою партії. Наслідки подібної патерналістської політичної поведінки, втілені в численних сучасних проявах радянської ідентичності, і визначають особливості політичної культури постколоніальних держав, стримуючи успішне демократичне реформування та уповільнюючи модернізаційні процеси суспільного розвитку.

Окрему увагу варто приділити аналізу низького рівня довіри до переважної більшості державних інституцій, що має глибокий зв'язок з проявами культурної травми пострадянської доби. У вступі до колективної монографії «Суспільство без довіри» один з провідних соціологів України Євген Головаха, розглядаючи причини низького рівня генералізованої довіри в країні, виявляє історичні джерела атмосфери недовіри та обґрунтовує її певний конструктивний вплив на підтримання соціального порядку і стан громадянського суспільства. Водночас високий рівень недовіри не може бути тривалим, оскільки така ситуація згубно впливає на процеси реформування в країні. Причому автори праці наголошують, що саме якість довіри є однією з провідних передумов економічного та соціально-політичного реформування, яке й уможливить вихід країни з пострадянської кризи⁸. Окрім того, Є. Головаха виявляє цікаві кореляції між рівнем довіри та мірою свободи, зважаючи на вплив тоталітарного та авторитарного

⁷ Фукуяма, Френсис. *Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке*: [пер. с англ.]. – М.: АСТ, Хранитель, 2006. С. 118.

⁸ *Общество без доверия* / Под. ред. Е. Головахи, Н. Костенко, С. Макеева. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2014. С. 9.

минулого: «Наша пострадянська дійсність така: що вища довіра до влади у країні, то менше там політичних та інших свобод для громадян. І виявляється, що іноді те, що у світі вважається визначальним фактором інтеграції, стабілізації і позитивного сталого розвитку країни, в наших умовах це шлях до стагнації, дефляції та безперспективності»⁹.

Досліджуючи географічні, демографічні, політичні та громадянські виміри соціального портрету радянської ідентичності періоду 2000-х рр. в Україні, А. Колодій висновує, що радянська ідентичність базується насамперед на ідеологічній та політичній ідентифікації, «яка в умовах антинаціональної пропаганди заміняла частині громадян СРСР національну ідентичність»¹⁰. Тобто насамперед це люди, які втратили зв'язок зі своєю малою батьківщиною, замінивши загублену національну ідентичність на радянську, демонструючи глибоку вкоріненість ідеологічних штампів радянської доби.

Що ми маємо наразі? Після Революції Гідності, впровадження політики деколонізації, в умовах затяжної гібридної війни?

Відчутним є світоглядний зсув більшості українців у бік посилення патріотичного духу та активізації громадянського і державного руху щодо посилення значущості етнонаціональної політики. Проте «радянська ідентичність», підживлена проросійськими пропагандистськими впливами, продовжує своє існування. В дослідженні радянської ідентичності (2020 р.) О. Семенова зауважує, що процес «передентифікації» українців має доволі повільний та гострий характер¹¹. На думку дослідниці, ностальгія за радянським минулим і тяжіння до радянських наративів зумовлене такими соціальними звабами, як відчуття соціального захисту, впевненість у майбутньому, патерналізм, а також когнітивними викривленнями щодо оцінки радянського минулого та низької критичності щодо всього радянського в сучасному суспільстві.

* * *

Висновуючи, зазначимо, що радянська ідентичність, базована на закарбованих в соціальній пам'яті практиках жорсткого державного контролю та патерналізму, вибудовує в низці соціальних та світоглядних залежностей чітку вертикаль підпорядкування і тотального нагляду, що різко підриває основи загальної суспільної довіри. В радянській ідеологічній машині конструювалися

⁹ Головаха, Євген. Таких низьких показників довіри до влади, які має Україна, в Європі просто не спростерігається. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 2013. <https://dif.org.ua/article/takikh-nizkikh-pokaznikiv-doviri-do-vladi-yaki-mae-ukraina-v-evropi-prosto-nespogerigaetsya>

¹⁰ Колодій, Антоніна. Радянська ідентичність та її носії в незалежній Україні. Україна в сучасному світі / Соціальні, етнічні і культурні аспекти глобалізації і Україна. Конференція для українських випускників програм наукового стажування у США. Доповіді учасників. – К.: Стилос, 2002. С. 36–55.

¹¹ Семенова, Оксана. Радянська ідентичність у соціо- та етнокультурному просторі сучасної України / Українознавство. 2020, № 4 (77). С. 159–169.

й тиражувалися внутрішньогрупові установки тотальної підозрілості, запускаяся заснований на атмосфері страху «мультиплікатор мовчання», підкріплений репресивними практиками дотримання єдино правильної та «комуністично виваженої» радянської ідентичності. Водночас у домінантних наративах радянської ідеології систематично поширювався політичний міф довіри до всього радянського, стимулюючи формування в суспільній свідомості сліпої віри в комуністичний рай.

Таким чином, серед тоталітарних ознак політичного міфу радянської доби варто виокремити сутнісні наративи недовіри, що виявляються в пріоритетах ідеологічної монологічності, реальних (на противагу декларованим) механізмів дистанціювання влади та народу, а також переваги мобілізаційних цінностей (виживання, безпеки, дисципліни, культу особи лідера, «культури мовчання», звуження особистої незалежності, групові норми тощо). Посилений примат суспільного цілого над індивідуальністю, активна недовіра до ворога та мілітарно-маніакальна готовність до ведення бойових дій, виразні маркери поляризованої ідентичності «Свій (Наш) – Чужий (Ворог)» та інші ознаки тоталітарного й авторитарного режимів актуалізувалися в численних практиках ритуалізованого закріплення потрібного наповнення соціальної пам'яті (щоденних політінформацій, повсюдних агітках, маршах, пам'ятних заходах та безлічі інших радянських активностей фіктивної комуністичної солідарності).

Це спричинило складні деформації та дискредитації довіри, що й породжувало низку форматів протидії у спробах ціннісного протистояння (зокрема, відображених у протестній сміховій культурі радянської доби, яка також доволі жорстоко каралася), втечі, уникнення тощо. Відчутною ознакою кризи соціальної довіри радянського періоду (причому як вертикального, так і горизонтального рівня) стали всіляко підтримувані практики доносів, всезагального стеження та підозрілості, повсюдної небезпеки та незахищеності, а відтак й екзистенційної закритості, тривожності, крайньої обережності у висловлюваннях і діях, онтологічної самотності, та, попри все, спроби формування спільнот протидії і протистоянь.

Отже, політичний міф довіри до «щасливого радянського життя» та «кращого комуністичного майбутнього», базований на чітко визначених мобілізаційних цінностях безпеки, впорядкованості, дисципліни та сильної централізованої влади, постає світоглядною умовою й орієнтативним підґрунтям радянської ідентичності, яка продовжує своє викривлене деструктивне існування у вигляді культурно-історичної травми чи гібридних деконструкцій пострадянського гатунку.